

цьому символічному мотиві побудована інтрига відомої шекспірівської трагедії («Отелло»), з тих пір трагічні актриси завжди триматимуть у своїх руках знакові носові хустинки.

Доброчесного вигляду жіночому обличчю надавав цютливий *чіпелець* із чітко окресленим мисом спереду та злегка піднятими догори боками. Його контур у всьому повторював характерну форму зачіски із волосяних валиків. Волосся піднімали догори, повністю відкриваючи вуха та шию. Ззаду волосся укладали вище потилиці плоским вузлом. Спереду укладали валик, спущений мисом до середини чола та піднятий над скронями. Форму валиків утримували дротяними або корковими каркасами. Зачіски прикрашали чорним мереживом,

прикріпленим до волосся з боків і ззаду, що звисало на плечі та спину, а також високими візерунчастими гребінцями. Голову покривали також м'якими токами, схожими в усьому на чоловічі, та капелюхами з вузькими крисами та страусовим пір'ям.

Іспанський маньєристичний костюм XVI ст. повною мірою віддзеркалив європейське розчарування в ренесансних богоподібних устремліннях людини, втілюючи усвідомлення глобальної недовіри до людської тілесності в проєкті «низького міфу» особистості, підкореної жорсткою дисциплінарністю неприродно-геометричних форм плаття.

(Див. першу та другу стор. кольорової вкладки).

УДК 373.67

ПОСЕРЕД ХВИЛЬ ТВОРЧОСТІ ІВАНА АЙВАЗОВСЬКОГО

(ДО 195-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ХУДОЖНИКА)

Олександр Левченко,

ст. викладач Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Стаття висвітлює творчу спадщину І. Айвазовського як засіб стимулювання художньої активності учнів.

Ключові слова: *творчість І. Айвазовського, марина, художня активність учнів.*

Актуальним сьогодні є розвиток професійної майстерності вчителів мистецтва, які мають розкривати творчий потенціал та формувати художню грамотність школярів. Професійний розвиток педагогів мистецтва залежить від пізнання історичного досвіду, опанування художніх досягнень минулого.

Метою статті є висвітлення спадщини видатного художника Івана Айвазовського, творчість якого широко використовується в школі на уроках образотворчого мистецтва та художньої культури.

Іван Костянтинович Айвазовський (Гайвазовський, Ованес Айвазян) [17(29).07.1817 – 19.04(2.05).1900]] народився в м. Феодосії у вірменській родині, яка переїхала з Галичини [2, с. 335]. Предки Айвазовського були з галицьких вірмен, які переселилися в Галичину з турецької Вірменії в XVIII ст.

В «Советском энциклопедическом словаре» подано: «*Айвазовский Ив. Konst. (1817–1900), рус. живописец-маринист...*» [1, с. 28]. Та він був не просто живописцем-мариністом, а засновником цілої школи мариністів

у мистецтві [2, с. 335]. Іван Айвазовський – натхненний співець морської стихії та Чорного моря, почесний академік п'яти європейських художніх академій, автор близько шести тисяч творів, які прикрашають багато музеїв світу.

Художня і музична обдарованість І. Айвазовського яскраво проявилася вже в дитячому віці. Він гарно співав, самостійно навчився грати на скрипці, малював на стінах будинків та парканах усе, що потрапляло на очі. Малюнки ці відзначалися виразністю, а портрети – гострою схожістю. Цей «настінний живопис» помітив архітектор Я. Кох, який подарував Івану перші олівці й папір, а потім показав малюнки градоначальнику І. Казначеву, котрий, ставши губернатором, забрав підлітка з собою до Сімферополя, поселив у своєму будинку, віддав до гімназії. У 1833 р. юнак вирушає до Петербурга для вступу в Академію мистецтв, його було прийнято в майстерню відомого пейзажиста М. Воробйова, навчався також у французького мариніста Ф. Таннера, баталіста О. Зауервейда.

У першій половині XIX ст. Академія мистецтв відіграла провідну роль у розвитку російського й українського мистецтва. Та цей процес не був однозначний. Пануючим стилем на той час був класицизм, хоча паралельно з ним чи в його надрах розвивався романтизм, закладалися підвалини реалізму. Як провідний навчальний осередок Академія мистецтв давала своїм вихованцям високу фахову підготовку, та як офіційний заклад у чомусь обмежувала творчу діяльність естетичними канонами класицизму. У 30–40 рр. класицизм набув консервативних рис, перероджуючись в офіційний академізм з його ворожістю до демократичних ідеалів. У боротьбі з ним розвивалося мистецтво середини XIX століття, коли П. Федотов і Т. Шевченко закладали основи критичного реалізму. У ті саме часи довелося навчатися в Академії мистецтв Іванові Айвазовському.

Під час навчання художник опанував секретами мистецтва живопису, засвоїв способи передачі безмежних морських просторів та мінливого неба. У 1835 р. за пейзажі «Вид на морський берег в околицях Петербурга» і «Етюд повітря над морем» (1835, Державна Третьяковська галерея) його було нагороджено срібною медаллю. У вересні 1837 р. Айвазовський одержав Велику золоту медаль за картину «Штиль» і за рішенням академічної ради з 1838 р. працював у Криму, створивши зрілі твори, засновані на глибокому вивченні природи.

У кінці літа 1839 повернувся в Петербург, де 23 вересня отримав атестат про закінчення Академії, свій перший чин і особисте дворянство. Повернувшись до північної столиці, художник оселився на квартирі, де жив Тарас Шевченко із своїм добрим приятелем художником Володимиром Штернбергом. У повісті «Художник» Т. Шевченко згадує про цей епізод [3, с. 278–279].

У липні 1840 року Айвазовський і Штернберг були відправлені до Італії. Відпливали з Кронштадта на кораблі «Геркулес».

В Італії Айвазовський із запалом взявся до роботи та виставив три картини на римській виставці. Роки перебування за кордоном були роками безперервних мандрів і успіху. Він мешкав і працював у Неаполі та на острові Мальта, об'їхав Середземне море, побував у Іспанії, Португалії, Швейцарії, двічі – у Парижі. Успіх супроводжував його і в Англії та Голландії – країнах, де завжди цінувався пейзажний живопис.

Своє враження від картини Айвазовського, виставленої у Римі, англійський пейзажист Вільям Тьорнер, висловив поетичними рядками: «Пробач мне, великий художнику, / Якщо я помилюся, прийнявши твою картину за дійсність, / Але робота твоя зачарувала мене, /

захват оволодів мною, / Талант твій великий і могутній, / Тому що тебе надихає геній».

Майже на два роки раніше призначеного терміну, восени 1844 р., митець повертається до Петербурга і стає живописцем Головного морського штабу. У мистецькому середовищі він часто зустрічається з К. Брюлловим, у колі якого були поет В. Жуковський, композитор М. Глінка, який грав на фортепіано і співав, а П. Кукольник та І. Айвазовський грали на скрипці...

З Брюлловим Айвазовського зближували небачений артистизм і віртуозність пензля, що стало результатом величезної попередньої праці й розвиненої зорової пам'яті, збагаченої тривалими і систематичними вправами [6, с. 50].

У 1845 р. І. Айвазовський у складі Середземноморської географічної експедиції відвідав береги Туреччини, Малої Азії. Підсумком цих мандрів стали численні ескізи замальовки, а по завершенню експедиції художник пише велику кількість робіт, серед яких і види Константинополя.

Надалі митець назавжди оселяється у Феодосії, у будинку, зведеному за власним проектом. Тут нині діє Феодосійська національна картинна галерея ім. І. К. Айвазовського – один із найстаріших художніх музеїв України. Основою зібрання галереї були 49 картин, які митець заповів місту. Власним коштом Айвазовський відкрив у Феодосії першу в Криму школу-майстерню (1865), заснував картинну галерею (1880), побудував нове приміщення для Феодосійського музею старожитностей. Цікавився археологією, брав участь у дослідженні більше 80 курганів. Для рідного міста художник зробив дуже багато. Він був ініціатором (і частково спонсором) будівництва водогону, залізниці Феодосія – Джанкой, Феодосійського морського порту. Городяни і влада обирають його Почесним громадянином Феодосії (першим у місті). Саме у Феодосії Айвазовський створив найвидатніші свої картини.

Серед романтичних марин Айвазовського головною стала картина «Дев'ятий вал», яку він написав 1850 р. (зберігається в Державному Російському музеї). У світовому мистецтві, певне, немає іншої картини, яка з неймовірним психологічним напруженням передавала б руйнівну міць стихії, жах перед невідворотною гігантською хвилею, що насувається, – «дев'ятим валом» [5, с. 105]. «Дев'ятий вал» – картина-символ; сильнішою за образністю та художністю зображення цього явища природи у світовій мариністиці майже немає.

Поняття «символ» у мистецтві розглядається як характеристика образу в його осмисленості, втілення в ньому певної художньої ідеї. На відміну від алегорії,

сенс символу невіддільний від образної структури та відзначається невичерпністю та значимістю свого змісту [1, с. 1219].

Айвазовський також автор багатьох батальних полотен («Чесменський бій» (1848), «Наваринський бій» (1848), «Пожежа Москви в 1812 р.» (1851), «Синопський бій» (1853), «Облога Севастополя» (1854), «Бій пароллава „Веста“» (1877), «Узяття Карса» (1881), «Чорноморський флот у Феодосії» (1890) та ін.).

Айвазовський-пейзажист часом відступав від своєї улюбленої морської теми, але там, де відсутнє море, він малює степи Таврії, які своїми просторами подібні до моря, та променисте світло неба. Мабуть, цьому прагнув навчитися в І. Айвазовського А. Куйнджі, та десь і в чомусь (у передачі місячного сяйва – за образністю і технікою живопису), як на нашу думку, – перевершив самого Айвазовського.

Зачаровувала художника й українська природа, він пише пейзажі, картини з життя українців: «Чумаки в степу вночі» (1855), «Очерет на Дніпрі поблизу містечка Олешки» (1857), «Захід сонця в Малоросії» (1863), «Український пейзаж» (1868), «Український пейзаж з чумаками при місяці» (1869), «Млин на березі річки. Україна» (1880), «Чумаки на відпочинку» (1885), «Весілля на Україні» (1891), «Під час жнив на Україні» (1897) та ін.

Айвазовський глибоко переживає трагедію рідного вірменського народу. Турецький султан Абдул-Гамід у 1890-ті рр. влаштував у Константинополі різанину, в якій гинуть сотні тисяч вірменів. Ті, кому вдалося врятуватися, втекли до Росії, деякі зупинилися у Феодосії. Художник робить все можливе, щоб забезпечити біженців житлом. Нагороди, подаровані йому Османською імперією, демонстративно жбурляє в море. Про почуття художника свідчать його твори цього періоду: «Вірмен живими кидають в море», «Погром вірменів у Трапезунді» та ін.

У творчому доробку художника чимало картин на міфологічні й біблійні сюжети («Ходіння по воді», «Тайна вечерея», «Хрещення», «Богоматір з дитиною», «Сходження Ноя з гори Арарат» та ін.).

Займається митець і портретним живописом. Свого часу в «Щоденнику» Т. Шевченка занотував, що людське обличчя здається йому «виявом вищої досконалості і краси природи» [4, с. 21].

Та все ж в історію світового мистецтва І. Айвазовський увійшов насамперед як видатний мариніст.

На початку вісімдесятих Айвазовський пише «Чорне море» (1881, Державна Третьяковська галерея). Про цю картину І. Крамської писав: «На ній нікого немає, крім неба і води, але вода – це океан безмежний, а не-

бо, якщо можливо, ще безмежніше». І справді, побувавши біля полотен, що знайомі з дитинства, у залі Національної галереї ім. І. Айвазовського, відчуваєш романтичне захоплення й потрясіння, острах від сприйняття безмежної могутності морської стихії, від усвідомлення величі полотнища, з якого на тебе насувається нескінченна хвиля. Глядач ніби й сам опиняється посеред хвиль... «Посеред хвиль» – останнє велике живописне полотно (1898), що є «...синтезом обох напрямків, які з незрівнянною досконалістю відтворюють морську хвилю, яка здійснюється до неба» [5, с. 107].

У спадщині Айвазовського картина «Буря на Чорному морі» (1873) є однією з центральних у великій залі, її гостро сприймає глядач, захоплений мужністю людей, які ведуть боротьбу зі стихією. Незважаючи на драматизм сюжету, картина повна світла та повітря й уся пронизана променями сонця, бо технологія живопису Айвазовського-мариніста – відтворювати хвилю і воду до дна, тому на його полотнах морська стихія жива, рухлива.

Незадовго до смерті Айвазовський написав картину «Морська затока», а в останній день життя почав писати картину «Вибух турецького корабля», яка залишилась незакінченою. На пам'ятнику, встановленому на могилі Айвазовського, напис: «Народившись смертним, залишив по собі безсмертну пам'ять».

Методичні поради. Учителю на уроці образотворчого мистецтва (приміром, у 5-му класі) для формування уявлення про марину як морський краєвид, має ознайомити учнів із творчими доробками художників-мариністів різних часів та мистецьких стилів, навчити порівнювати їхні засоби виразності, колористичні нюанси, щоб розвинути творчу уяву дітей, сформувані композиційні вміння та навички, виховувати естетичний смак, любов до моря.

Треба зауважити, що безсумнівною допомогою вчителю інтегрованого курсу «Мистецтво» може слугувати цікава розробка Р. Дзюри уроку в 5-му класі «Неспокій хвиль морських», вміщена в методичному посібнику для вчителів Л. Масол [7, с. 58–62].

У результаті аналізу наведеного матеріалу вчитель на уроці образотворчого мистецтва під час виконання навчальних завдань з композиції у живопису може ознайомити учнів з орієнтовними творами для сприймання, включивши сюди твори І. Айвазовського, а також його послідовника А. Куйнджі та учня останнього – М. Реріха. Серед орієнтовних тематичних вправ можуть бути вправи на утворення хмаринки над морем у різних художніх техніках.

Заслуги митців І. Айвазовського і Т. Шевченка сьогодні всесвітньо відомі – вони збагатили мистецтво реалістичними принципами, філософським узагальненням, художньо-образним відображенням природних формоутворень, удосконалили мистецькі живописні техніки. Але культура – це «Я», вона починається з кожного з нас. Знання про культуру України, українська книжка та витвори мистецтва мають стати пріоритетом у вихованні дітей та юнацтва, і в цьому ми вбачаємо перспективу (і в Криму також – бо це також Україна).

Узагальнюючи, зазначимо, що ознайомлення із творчістю Івана Айвазовського може стати засобом стимулювання художньої активності учнів, що часто лишається поза увагою вчених і педагогів-практиків. До таких перспектив належить ідея рекреаційної педагогіки, а саме: проведення дитячих пленерів у Криму під час відпочинку на березі моря з паралельним ознайомленням із шедеврами Національної картинної галереї ім. І. Айвазовського. Приклад такого інноваційного досвіду вже існує на рівні педагогіки вищої школи: відбуваються регулярні жовтневі виїзди на пленер до Криму студентів Луганського коледжу культури і мистецтв.

Отже, пропонуючи різні підходи до художньої освіти школярів і студентів, треба не забувати, що сьогодні в навчальних закладах формується майбутнє України.

(Див. *третю та четверту стор. кольорової вкладки*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Советский энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1980. – 1600 с.
2. Енциклопедія українознавства : в 4-х т. – Т. 1.– Львів : Наук. тов-ство ім. Т. Г. Шевченка, 2003. – 400 с.
3. Повесть Тараса Шевченка «Художник» / Т. Шевченко : [Иллюстрации, документы] – К. : Мистецтво, 1989. – 384 с.
4. Украинская живопись : Сто избранных произведений : альбом / автор-сост. Ю. В. Беличко. – К. : Мистецтво, 1989. – 191 с.
5. Воронихина Л., Михайлова Т. Русская живопись XIX века : учебное издание / Л. Воронихина, Т. Михайлова. – М. : Русский язык, 1990. – 320 с.
6. Осокин В. Н. Рассказы о русском пейзаже / Василий Николаевич Осокин. – М. : Детская литература, 1966. – 120 с.
7. Масол Л. Методика навчання мистецтва в основній школі: методичний посібник для вчителів / Людмила Михайлівна Масол. – К. : Шк. Світ, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

ПРЕМ'ЄРА «КАРМІНИ БУРАНИ» В ЧЕРНІВЦЯХ*

«Карміна Бурана» – це семичастинний музичний твір із прологом, який складається з окремих сольних, хорових і оркестрових номерів, побудований на сюжетній основі середньовічної німецької поезії XIII ст. Виявили цей безцінний фоліант у 1803 р. в баварському монастирі Бойерн, а опублікував віршовану збірку німецький лінгвіст Йоганн Шмеллер у 1847 р., він і дав їй назву «Carmina Burana».

Понад 100 років сплинуло відтоді, як це старовинне видання потрапило до рук німецького композитора Карла Орфа. Його увагу привернула відтворена на першій сторінці середньовічна мініатюра «Колесо Фортуни». Саме це колесо, яке безперервно крутиться під дією протилежних сил світла й п'їми, справило глибоке враження на композитора й змусило замислитися над вічно актуальними питаннями: у чому

полягає сенс життя і смерті, як правильно спрямувати себе у людському бутті мінливої долі – Фортуни? Ці роздуми й визначили композиційний план майбутньої кантати. Натхненному ідеєю митцю вистачило одного року, щоб збагнути і передати відчуття власного світосприйняття в музиці. У 1936 р. вийшла кантата для хору, оркестру та трьох солістів, а її перше виконання в наступному році в німецькому місті Франкфурті викликало справжній фурор у мистецьких колах.

Твір вразив і буковинського слухача яскравим калейдоскопом образів, звуковими барвами, масштабністю та бездоганно злагодженим виконанням під майстерною орудою маестро Й. Созанського.

Олександр Залуцький,

заступник голови Чернівецького обласного відділення НВМС

* Закінчення. Початок на стор. 6.